

सन्धि निर्माणमा राजनीतिकरूपमा वचारणीय पक्षहरु

अन्तर्राष्ट्रिय सहमतिहरूमा शक्ति, सार्वभौमसत्ता र स्वार्थको भूमिका

उद्देश्य

यसमा हामी देहायका बिषयहरु छलफल गर्ने छौ

- सन्धि निर्माणमा राजनीतिक सवालहरु कसरी प्रवेश र संबोधन हुन्छन् ?
- यसले शक्ति सन्तुलन, राष्ट्रिय स्वार्थ र घरेलु राजनीतिको के भू मका हुन्छ ?
- राजनितिक सवालले सन्धी निर्माणमा के कस्ता प्रभाव पार्न सक्छ ?

सन्धि के हो ?

दुई वा सो भन्दा बढी सार्वभौम राष्ट्रहरू वा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरू बीचको औपचारिक र कानुनी रूपमा गरिएका बाध्यात्मक सम्झौता।

- यीसन्धि दुई पक्षीय बहुपक्षीय पनि हुन सक्दछन् ।

उदाहरण:

- व आर आई
- एम स स
- संयुक्त राष्ट्र संधिय सन्धी संझौता

सन्धिहरू अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको आधार हुन्, तर यी कानुनीभन्दा बढी राजनीतिक प्रकृतिको पनि हुन्छन्।

कानुनी र राजनीतिक आयामहरू

- कानुनी: दायित्व, ववाद समाधान, अनुमोदन प्र क्रया
- राजनीतिक: शक्ति असन्तुलन, रणनीतिक स्वार्थ, घरेलु दबाव

सन्धिको कानुनी संरचना भए तापनि, राजनीतिक इच्छाशक्तिले यसको

- निर्माण,
- स्वीकृति र
- कार्यान्वयन तय गर्छ।

सन्धि कन गरिन्छ ?

- शान्ति र सुरक्षा
- आर्थिक सहकार्य
- पर्यावरण संरक्षण
- मानव अधिकार र
- आप्रवासन

राष्ट्रहरूले व भन्न स्वार्थ अनुसार सन्धिहरू गर्छन्—कहिले सुरक्षा, कहिले वशव्यापी प्रभाव बढाउन।

राष्ट्रिय राजनीतिमा यसको भूमिका

- घरेलु स्वीकृति आवश्यक (जस्तै, एम स समा संसदको अनुमोदन)
- राजनैतिक परिवर्तन(जस्तै, कृष्ण प्रसाद भट्टराईको पालमा छ वटा सन्धी २०४७सालमा एकैपटक अनुमोदन)
- दबाब समूह र जनमतको प्रभाव (जस्तै, आई स समा संकल्प प्रस्ताव)

स्मरण रहोस्

- सन्धि केवल कूटनीतिक दस्तावेज मात्र होइन;
- यो राष्ट्रको आन्तरिक राजनीति, दलगत रणनीति र जनभावनाबाट पनि प्रभावित हुन्छ।

सन्धिको अवसान

पालना नगर्नु वा उल्लंघन गर्नु (जस्तै, मानव अधिकार सन्धीहरु)

चुनौतीपूर्ण कार्यान्वयन

1. शासन परिवर्तन वा अस्थिरता
2. जनमत र राष्ट्रवादको प्रभाव
3. कार्यान्वयनको कठिनाई वा स्रोतको कमी

सन्धिको अवसान:

1. शासन परिवर्तन वा सरकारको अस्थिरता

उदाहरण:

- अमेरिकाले पेरिस जलवायु सम्झौता (2015) मा हस्ताक्षर गर्‍यो तर ट्रम्प प्रशासनले 2017 मा त्यसबाट फर्ति भयो। पछि, बाइडेन प्रशासनले पुनः प्रवेश गर्‍यो।
- अमेरिका र चीनले सन् 1998 को रोम वधान (ICC) मा हस्ताक्षर नगर्नु वा अनुमोदन नगर्नु, कनभने यसले उनीहरूका सैन्य वा राजनीतिक नेताहरूमाथि बाह्य अनुसन्धानको जोखिम ल्याउन सक्छ।

सन्धिको अवसान:

2. जनमत र राष्ट्रवादको प्रभाव

- यदि जनताको ठूलो समूहले सन्धिलाई वदेशी हस्तक्षेप वा राष्ट्रिय हित वरोधी ठान्छे भने सन्धि टिक्दैन।
- उदाहरण: बेलायतको युरो पयन यूनियनबाट बहिर्गमन (Brexit) — राष्ट्रिय स्वायत्तता र औप्रवासनका वषयमा जनमत वभाजित भएपछि युरोपसँगको सन्धि टुट्यो।
- जनभावना, राष्ट्रवादी आन्दोलन वा "सन्धि वरोधी प्रचार" यसमा मुख्य भूमिका खेल्छ।

दिगो सन्धिका उपायहरू

- समावेशी वार्ता प्र क्रया
- पारद र्शता र जनसंवाद
- समानता र निष्पक्षता
- लचकता र समायोजनको प्रावधान

यदि सन्धिले घरेलू राजनीति र अन्तर्राष्ट्रिय दायित्वबीच सन्तुलन राख्छ भने मात्र दीर्घकालीन रूपमा सफल हुन सक्छ।

सन्धि निर्माण निर्णयमा राष्ट्रिय हित वश्लेषण

- कुनै पनि देशले अन्तर्राष्ट्रिय सन्धिमा हस्ताक्षर गर्नु अघि गरिने औपचारिक प्रक्रिया।
- सन्धिले राष्ट्रिय हित र मूल्यसँग मेल खाने या न मल्ने भन्ने मूल्यांकन गरिन्छ।
- अस्ट्रेलिया, क्यानडा, न्यूजील्यान्ड जस्ता संसदीय लोकतन्त्रहरूमा यो प्रक्रिया अपनाउने गरीएको छ।
- नेपालमा यो गरिदैन।

प्रारम्भिक राष्ट्रिय हित वश्लेषणका आधारहरु

- सन्धिले देशलाई राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक रूपमा लाभ दिन्छ क दिन्न मूल्यांकन गर्नु।
- सन्धिले ल्याउने जो खम र दायित्वहरु पहिचान गर्नु।
- वदेश नीतिमा पारदर्शिता र जवाफदेहिता कायम गर्नु।
- संसदीय र जनताको प्रारम्भिक सहभा गता सुनिश्चित गर्नु।

राष्ट्रिय हित वश्लेषणका प्रमुख तत्वहरू

- सन्धिको ववरण
- हस्ताक्षर गर्ने कारणहरू
- कानुनी र वत्तीय प्रभावहरू
- घरेलु कानूनमा पर्ने असर
- परामर्श र सरोकारवालाको प्रति क्रया
- लाभ र हानिका मूल्यांकन

अप्रयाप्त सन्धि ऐन

- नेपालसँग अझै पनि स्पष्ट र
- सन्धि ऐन छैन, जसले सन्धिको वार्ता, हस्ताक्षर, अनुमोदन, कार्यान्वयन र अवसान (समाप्ति) सम्मका चरणहरूलाई व धसम्मत रूपमा व्यवस्थापन गरोस्।
- यसले व भन्न सन्धिहरूमा अस्पष्टता र असंगत अवस्था सर्जना गर्छ।

सन्धि अ धकारको अत्य धक केन्द्रीयकरण

- कार्यपालका (विशेषतः परराष्ट्र मन्त्रालय) ले सन्धि प्रक्रियामा प्रमुख नियन्त्रण राख्दछ, तर अन्य निकाय वा नागरिक समाजको सहभागी गता कमजोर छ ।
- धेरैजसो सन्धिहरू बिना पर्याप्त छलफल वा परामर्श सधैं कार्यपालकाले नै पारित गर्छ।

उदाहरण

- टनकपुर
- बिआरआइ
- एम स स

पारदर्शिता र सार्वजनिक सहभा गताको अभाव

- नेपालको सन्धि प्रक्रिया प्रायः गोप्य हुन्छ।
- सन्धिको मस्यौदा/पाठ हस्ताक्षर गर्नु पूर्व सार्वजनिक सायदै गरिन्छ।
- नागरिक समाज, सरोकारवालाहरू र सञ्चार माध्यमको सहभा गता अत्यन्त न्यून हुन्छ।

प्रा व धक र कानुनी क्षमताको अभाव

- सरकारका मन्त्रालय र संसदमा विशेषज्ञहरू र कानुनी वश्लेषकहरूको कमी छ,
- यसले गर्दा जटिल अन्तर्राष्ट्रिय सन्धिहरूको मूल्याङ्कन गर्न कठिनाई भएको पाईएको छ ।
- यसले दीर्घकालीन असर नबुझी सन्धिमा हस्ताक्षर गरिने अवस्था उत्पन्न गर्छ।

राष्ट्रिय हित वश्लेषणको अभाव

- अष्ट्रे लयाजस्ता देशले सन्धि हस्ताक्षर गर्नु पूर्व **National Interest Analysis (NIA)** गर्छन्। नेपालमा यस्ता प्र क्रिया छैनन्।
- यसले घरेलु नीति, मानव अ धकार, अर्थतन्त्र वा राष्ट्रिय स्वा भमानसँग सन्धिको टकराव उत्पन्न गराउन सक्छ।

सन्धिको कार्यान्वयनमा कमजोरी

- धेरै सन्धिहरू भए पनि आन्तरिक कानूनमा रूपान्तरण हुँदैनन्,
- जसले गर्दा नेपालले अन्तर्राष्ट्रिय दायित्वहरू पूरा गर्न सकेको छैन ।
- संघ प्रदेश र स्थानिय तह बीच समन्वयको अभावले पनि कार्यान्वयनमा अवरोध उत्पन्न गर्छ।

राजनीतिक अस्थिरता र नेतृत्वको अस्थायित्व

- सरकार फेरबदलको उच्च दर, गठबन्धन सरकारको अस्थिरता, र नीतिगत निरन्तरताको कमीले सन्धि प्रक्रियामा प्रभाव पार्दछ।
- कतिपय सन्धिहरू निर्णय प्रक्रियामै अड्कन्छन् वा अस्थिरताको कारण कार्यान्वयन हुँदैन।

सन्धिको अ भलेख र अनुगमन प्रणालीको अभाव

- नेपालमा हालसम्म पनि सन्धिको केन्द्रीय सार्वजनिक डेटाबेस छैन, न त कार्यान्वयन अनुगमन गर्ने स्वतन्त्र निकाय।
- यसले दायित्वको अभाव र जन-जागरुकतामा कमी ल्याउँछ।

निष्कर्ष र सुझाव

नेपालको सन्धि प्र क्रयालाई प्रभावकारी बनाउन निम्न सुधार आवश्यक छन्:

- बिष्टृत र स्पष्ट सन्धि ऐन को निर्माण
- संसदीय अनुगमन तथा पारदर्शिता सुनिश्चित गर्नु
- **National Interest Analysis (NIA)** प्र क्रया अनिवार्य गर्नु
- कानुनी तथा प्रावधक विशेषज्ञता विकास
- कार्यान्वयन अनुगमन प्रणाली विकास